

שמירת העינים של יוסף הצדיק

[נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה" פרשת ויחי – שיחה 4.
בהרהר. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

"בן פורת עלי עין". (בראשית מט, כב)

"יוסף ששלט על יצרו – לכן השליטו ה' על כל ארץ מצרים.

פיו שלא נשק בעבירה – לכן על פיך ישק כל עמי..."

הוא עזב בגדו אצלה – לכן וילבש אותו בגדי שש'.

הוא לא הרכין צוארו אליה – לכן וינשם רביד הזהב על צוארו..."

הוא לא נתן עיניו בה... – אמר הקב"ה עלי לשלם שכר אותה עין!". (מדרש במדבר רבה יד, ז)

כל שבט משבטי ישראל מחונן באיזה אופי, איזו תכונה מיוחדת, בה הוא נבדל מכל אחיו. (עיי' "העמק דבר", בראשית מח, טז, "הרחב דבר" על מח, יט; וסוף פרק נ). עיקר מעלתו של יוסף הוא עיניו "עינים". כמ"ש חז"ל שצאצאיו אינם חוששים לנזק של עין הרע כי הם "עולי עין" (=עולים על העין). כן מה שנאמר לבניו "וידגו לרוב", כלומר "מה דגים שבים, מים מכסים עליהם ואין עין הרע שולטת בהם, אף זרעו של יוסף אין עין הרע שולטת בהם" (ברכות כ). ויש לשאול: מניין להם סגולה זו?

המשנה (זבחים קיב): מלמדת על ההבדלים בתחוסי ההיתר באכילת "קדשים-קלים".

- במשכן, אכלו "בכל מחנה ישראל". (רק 6 מיל לכל צד של המשכן, שהרי מחנה ישראל 12 מילין היה).

- בגלגל, אכלו "בכל מקום".

- בשילה, (חלקו של יוסף) אכלו "בכל הרוֹאֶה". (ולמדנו במסכת בכורות נד: שזה תופס 15 מיל לכל צד מן שילה, לעומת חניית ישראל במדבר שהיתה רק 7 מיל לכל צד של המקדש)

- בנוב וגבעון, אכלו "בכל ערי ישראל".

- בירושלים, אכלו רק "לפנים מן החומה".

נתרכז כאן בענינו של יוסף מה היחודיות הזו של "כל הרוֹאֶה"?

בגמרא (זבחים קיח): שאלו שאלה זו וענו: "בן פורת עלי עין, עין שלא רצתה לזון וליהנות מדבר שאינו שלו, תזכה ותאכל כמלוא עיניה". ופירש"י: "אינו שלו, אשת אדוניו".

חז"ל כאן אינם מזכירים במה מדובר, אבל הם סמכו על תורה שבעל־פה, שהועתקה לנו במדרש תנחומא (וישב ס"ק ח) וכמו שמצאנו בהרבה מאד מקומות אחרים בש"ס שרמזו לדברי המדרשים. שם נמסר לנו: "כשהיתה באה (אשת פוטיפר) להסיח עמו, היה מרכין פניו למטה, כדי שלא להביט בה. עשתה לו שרתוע (=שרתוע) של ברזל מתחת לסנטרו. שאם ירכין פניו, יהא השרתוע מִפְּהוּ".

אנו בטוחים שלא פעם ולא פעמיים נפצע יוסף, נשרט ונחבל ע"י הברזל החד ההוא, ומכל מקום שמר על קדושת עיניו! וצריכים אנו לזכור שנסיונו נמשך שנה תמימה, יום אחר יום ללא הרף (בראשית לט, י). ומבואר במסכת יומא (נה:) שהיא איימה עליו שאם לא ישתף פעולה, "הריני מסמאת את עיניך!" וענה לה "ה' פוקח עורים". ודאי כי לפי המשטר הרודני של אז, היה בכוחה לצוות לעבדיה לקיים את מבוקשה מיד שתניאש משידוליה הארסיים.

אין זו פעם יחידית שיוסף נהג מדה מהוללה זו של "שמירת העינים".

גם כאשר עלה לגדולה ונהיה שליט עליון (=חוף מן פרעה) במצרים, מסופר: "בשעה שיצא יוסף (במרכבה שלו) למלוך על מצרים, היו בנות מלכים מציצות עליו דרך החרפים (והגנות), והיו משליכות עליו שירין קטלין ונזמים וטבעות, כדי שיתלה עיניו ויביט בהן (=כלומר, ירים לראות מידי מי נורקו עליו חפציערך הללו). אעפ"כ לא היה מביט בהן" (ב"ר צח, על פסוק "בנות צעדה עלי שור"). ומבואר בילקוט שמעוני (וישב, רמז קמה) שהיה רואה בכל יום בנות מלכים, מקושטות, מבוסמות, וכו', ולא רצה.

אך לא כעת, בזמן צרה ומצוקה, זכה יוסף להבין את החשיבות של "שמירת העינים". חז"ל מלמדים אותנו שכאשר יצאו בני יעקב למפגש עם עשו הרשע, תמיד יצאו האימהות מלפני בניהם. אבל לבסוף: "נגש יוסף ורחל וישתחוו" (לג, א) בהיפוך הסדר, הבן לפני האם. "אמר יוסף: "הרשע הזה (עשיו) – עינו רמה, שלא יתלה עיניו ויביט את אמי (רחל). גבהה קומתו וכסה אותה!" (ב"ר ע"ח).

והדבר מפליא, כי לפי החשבון: מיד שנולד יוסף בקש יעקב לצאת מבית לבן (בראשית ל, כה) ועבד יעקב עבור הצאן שש שנים, והשתתה בדרך פחות משנתיים. ואם כן היה יוסף רק בן שש או שבע שנים עת שעשה "צידקות" זו. ספק לנו אם הספיקה קומת הילד לכסות על קומת אמו (יש בזהר א, קעה. "דאסגי גופיה") – אבל ענקיות טוהר מחשבותיו בולטת מאד. הדואג שהשני לא ייכשל בראייה אסורה, פשיטא שעל עצמו הוא שומר.

והם הם דברי מהר"ל ("גור אריה" על לו, ב) איך יוסף חשד את אחיו שהם תולים עיניהם בבנות הארץ: "לאדם צדיק אין להסתכל באשה כלל, שמא יהיה יצרו מתגבר עליו... כי הצדיק גמור, העבירה היא חמורה עליו מאד ומפני זה הוא מרחיק עצמו מן העבירה, ואפילו בדבר שאינו אסור, ודומה אליו כי מי שאינו נזהר כל כך כמו שהוא נזהר, שהוא נחשד בדבר". וכדברי ר"א מזרחי שם, שהאחים בסך-הכל היו קונים גבינה וביצים מבנות הארץ, ועי"ז בא יוסף לחשוד אותם.

נחזור לדברי הגמרא בזבחים ק"ח: אשר לכן יש התפשטות הקדושה מן האוהל אשר בשילה עד סוף גבול תחום ראיית העין, כי כאשר אין טומאה נדבקת בעין, הרי העין במלוא כוחה ועוזה. הקדושה אינה מוגבלת.

מצאנו "טוב מראה עינים באשה, מגופה של מעשה" (יומא עד:). והעיר על כך "תוספות ישנים" שם: "הלכך צריך לזהר מאד ממנו". ועוד מצאנו דברי מהר"ל ("נתיבות עולם", פרישות פ"ב) "שאינן עבירה של זנות (=בפועל) בלא הרהור זנות (מלפני זה) והרהור של זנות כאשר היא בעבירה, (הוא) יותר קשה מן המעשה של זנות עצמו, אף שאי אפשר זה בלי זה... כי הוא ע"י השכל... לכן אף אם אין כאן רק הרהור בלא גוף המעשה, הוא חטא גדול" (כלומר, גם בחטא של זנות בפועל, רוב רובו של החטא הוא הפגם בשכל. ובכן, החוטא תמיד רק בשכלו בהרהורים רעים, משחית את עצמו בחלק המכריע של עצם חטא הזנות. ומקור לדבריו יש ברמב"ם, מו"נ ג, ח). ומצאנו לכך אף רמז במקרא. ישעיה הנביא הבטיח שכר עצום "הוא מרומים ישכון, מְצָדוֹת סלעים מְשֻׁבָּזוּ" (לג, טז) – ולמי כל זה? "עוצם עיניו מראות ברע". ופירשו חז"ל: "זה שאינו מביט בנשים בשעה שהן עומדות על הכביסה" (ב"ב נו: כלומר הן נכנסות לנהר לשטוף הבגדים, ומגלות אז רגליהן מהברך ולמטה).

"ולא תתורו אחרי... עיניכם אשר אתם זונים אחריהם" – היינו ההסתכלות בעריות (ברכות יב:). מפליא, שזה נקרא "זונים". והנה אמרו במגילה (כז:): "אסור להסתכל בצלם דמות אדם רשע" כי אז עיניו כהות. ובאר מהר"ל "כי אם יביט בו יהיו עיניו מתחברות אל הרע, ולכן אסור להסתכל ברשע" ("נתיבות עולם", הצדק, פ"ג).

במלים שלנו, העיניים מושפעות ממה שראות, הן לטוב הן לרע. ובזה מדויק הלשון "זן את עיניו", כלומר מזון וחיות, וסופג אל קרבו איזו מהות. (ומצאנו בלשון מקרא, כגון "לא תִשָּׁע עין לראות" קהלת א, ח)

ידוע שכאשר הדבר אוגר כוחו בקרבו, כוחו מרוכז והוא בעל עוצמה. לכן אמרו "אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין" (תענית ח:), כי לא התפזר עניינו החוצה. ולכן בכך שהאשה מכסה כל שערותיה, אין יופיה חשוף לעיני כל, היא שומרת על פנימיותה ובאה ברכה לביתה (זהר ג, קכה: וע"ע א, רב). ועל כן "קול (שירה) באשה ערוה" (ברכות כד:), כדי לשמור על עולם הפנימי.

על הפסוק "וירא חם ערות אביו" (בראשית ט, כב) העירו חז"ל שרסו (סנהדרין ע:). מבאר מהר"ל ("באר הגולה", חמישי, דף קג) בגאונותו כיצד הוציאו חז"ל המקרא מפשוטו? אלא הראיה גורמת סירוס והחלשה. "זה האבר, כוחו כאשר הוא בסתר כאשר ראוי". כאשר נחשף, הותש כח ההולדה. ובכן דברי חז"ל הם ממש פשוטו של מקרא "וירא חם". ולכן חז"ל אמרו עוד "כל המסתכל בערוה, קשתו ננערת" (סנהדרין צב. לשון ניעור וריק, כלומר מאבד כוחו). וצריכים להעיר שיש הבדל בין 'ראיה' ללא עיון, לבין 'הסתכלות' שהיא מלשון 'שכל' ומחשבה ('משנה ברורה' ע"ה ס"ק ז; ר"ה ס"ק ל). ולכן דייקו חז"ל: "המסתכל באצבע קטנה (בהנאה), כאילו מסתכל במקום התורף" (ברכות כד:). וחז"ל הרחיקו והזהירו "אחרי אָרְי ולא אחרי אשה" (ברכות סא.) – כלומר, עדיפה סכנה גופנית מאשר סכנה רוחנית.

שמירת העיניים היא חשובה ביותר. העינים הם שערי הנפש. "אין יצר הרע שולט אלא במה שענינו רואות" (סוטה ח:), והדריכונו חכמי המוסר: "אין לך חוצץ בפני הערוה, כסתימת העפעף". השמירה הגדולה היא מלכתחילה לא לראות, ממילא לא יבוא האדם אח"כ למחשבות אסורות או למעשים גרועים. ולכן מצאנו דבר נפלא מאד. "שמשון הלך אחרי עיניו, לכן ניקרו פלשתים את עיניו" (סוטה ט:). ויש לשאול – וכי רק בעיניו חטא? והרי הלך בפועל אחרי בנות פלשתים, כתרעומת של אביו: "האין בבנות אחיך ובכל עמי, אשה, כי אתה הולך לקחת אשה מפלשתים הערלים?" (שופטים יד, ג).

וכמבואר בעונשו "ויהי טוהן בבית האסורים" וכדברי חז"ל (סוטה ט:). אלא המפתח לחידה זו הוא בדברי שמשון: "אותה קח לי, כי היא ישרה בעיני". תחילת הקלקול היא בעינים שהן בלתי שמורות, ולכן העונש דוקא בעינים. ומבואר בזהר (ב, רסג) שאחרי מות האדם והוא בקבר, ישנם מלאכים אכזריים הרוצצים את עיני המת בגלל הראיות האסורות.

זוהי ההדרכה שהורונו חז"ל: "ליבא ועינא - תרין סרסורא דחטאה. אמר הקב"ה: אי יהבת לי ליבא ועינא, אנא ידע דאת ליי" (ירושלמי ברכות א/א) והוא מְקָרָא מְלֵא: "תִּנְהַ בְּנֵי לְבָד לִי, וְעֵינַי דְּרַכִּי תִצְוֹרְנָה" (משלי כג, כו). הרמב"ם העיר: "המסתכל בעריות, מעלה על דעתו שאין בכך כלום, שהוא אומר וכי בעלתי או קרבותי אצלה?" (הלי תשובה ד, ד - ומסביר שקשה לחזור בתשובה על חטא נפוץ זה, כי הבריות אינם מכירים כובד העון). מעלתו הגדולה של יוסף, אשר בזה יחדוהו מעל אחיו "קדקד נזיר אחיו" (לשון נזר ותפארת - ב"ר צח), שִׁדְעָה להעריך ענין "שמירת העינים".

כאשר אחיה השלוני ברך את ירבעם בן נבט שיזכה למלכות, אמר לו "ואותך אקח ומלכת בכל אשר תאווה נפשך, והיית מלך על ישראל" (מל"א יא, לו) ופירש שם המלבי"ם: "ימלוך על עצמו, ימלוך על כוחות נפשו ותאוותיו, אז הוא ראוי למלוך על העם" (וכן כתב על שמואל ב' כג, ג). וחז"ל כבר גילו סוד זה: "כל אדם שיש בו יראת שמים, דבריו נשמעים" (ברכות ו:). כלומר הוא בעיני העם כמלך וישמעו בקולו. "דרבנן איקרו מלכים" (גיטין סב). מעתה מובן כיצד יצא יוסף להיות מלך על כל הארץ.

כולנו נקראים על שמו של יוסף (מהרש"א על ברכות נח: "אנא מזרעא דיוסף קאתינא"). וראוי לנו, כל אחד כשיעורו, ללכת בעקבות קדושתו. ואזי אנו נכנסים לגדר של "טוב עין, הוא יבורך" (משלי כב, ט). בתי הנפש והלב צופות החוצה דרך חלונות העינים, דרכם אנו מקבלים מידע מן העולם הרחב והחיצוני. כאשר הם נשלטים ע"י ציות לתורה ומשמעת קדושה, הרי איש זה מבורך. וכפי מדת הזהירות שהאדם מבקר ביקורת על מה שנספג בחושה הראות שלו (בקריאת עתונים או ראיית מודעות רחוב), כך יהיה לו חומר לקדושה פנימית. וזהו שכתוב: "ושח עינים, יושיע" (איוב כב, כט). כל אחד ואחד צריך לאחוז, במדה מסוימת ולפי יכולתו, בדרכי יוסף.